

alexander payne wes anderson

Citizen Ruth

Rushmore

Pred tremi leti je v boj proti hollywoodski globalizaciji in vsesplošni okupaciji kinodvoran po svetu filmski festival v Torinu lansiral še eno festivalsko sekcijo, na prvi pogled nekoliko paradoksalno namenjeno izključno sodobnemu ameriškemu filmu, z imenom *Amerikana*. In je zadel v polno: proti prevladi Hollywooda, njegovih obrazov in obrazcev, ki so vse bolj navzoči tudi v filmih nacionalnih kinematografij po vsem svetu, je lahko enako ali še bolj učinkovita promocija ameriškega, toda nehollywoodskega oziroma obhollywoodskega ali off-hollywoodskega filma. Prvi dve leti je poudarek veljal ameriškemu neodvisnemu filmu, ki že dolga leta igra pomembno vlogo tako v evropskem festivalskem krogu, kot tudi v redni kinematografski ponudbi, zdi pa se, da je selektorici Giuliji D'Agnolo Vallan lani uspelo zadeti še bolje, v tisti del ameriške filmske produkcije, ki nastaja med visokoproračunskimi hollywoodskimi izdelki ter nizkoporačunskimi neodvisnimi avtorskimi filmi in je evropskim očem najbolj skrit. To so filmi, ki imajo povečini dovolj zajeten proračun, da lahko avtorji nebrzdano uresničujejo svoje zamisli, na voljo imajo tako rekoč vse, razen največjih zvezd, zato pa imajo precej svobode, dovolj, da jim lahko rečemo avtorski, četudi niso povsem neodvisni. V glavnem gre za mlajše avtorje, ki skušajo s komercialnim uspehom, izvirnim filmskim izrazom ter brezkompromisnim soočenjem s stvarnostjo ali izmišljijo opozoriti nase in si pridobiti vstopnico za Hollywood, podobno kot so pred desetletji to počeli junaki t.i. B filma.

Amerikana je tudi skupno ime za simptome bolezni sodobne ameriške družbe, ime temne strani ZDA, in vsi izbrani filmi nepopustljivo drežajo prav tja, provocirajo, agitirajo, travestirajo in ob koncu ne mečejo rešilnih obročev. V zadnjem času prevladujejo črne komedije, cepljene na socialne in komorne drame, veliko je preigravanja in izigravanja žanrskih obrazcev, toda ne toliko na račun formalne spektakularnosti, kot je v začetku devetdesetih zastavil Tarantino, ampak z bolj premišljenim pogledom na resničnost. Tudi tu gre za hiperrealizem, toda osredotočen na podobo realnosti, ki je pretirana ravno do meje, kjer postaja podoba življenja.

Prvo ime letošnje *Amerikane* je bil nedvomno Alexander Payne, saj je imel v programu oba svoja celovečerca, črno komedijo *Volitve* (*Election*, 1999), s katero je udaril letos spomladi (pravkar je izšel na slovenskem video tržišču), in prvenec *Citizen Ruth*, ki sicer datira v leto 1996. Filma sta pokazala njegovo izjemno nadarjenost za filmsko režijo, obenem pa v tandemu s scenaristom Jimom Taylorjem predstavljata najzanimivejši avtorski tandem prihajajoče generacije. Zanimivo je, da ju bolj kot velike teme, kultni šund, bestsellerji ali adaptacije klasikov zanimajo izvirne teme iz njunega okolja ter resnične zgodbe. Po resnični zgodbi sta posnela iskrivo mešanico črne komedije in angažirane socialne drame *Citizen Ruth*, v kateri blesti Laura Dern v naslovni vlogi kronične narkomanke, ki so ji odvzeli že štiri otroke; zdaj je znova pred odločitvijo, ali naj otroka obdrži ali splavi, obenem pa ji grozi resna zaporna kazen. Zanj se najprej zavzame dušebrižniška krščanska družina, za katero se izkaže, da je na čelu lokalnih aktivistov za prepoved splava, potem pa jo rešijo/ ugrabijo aktivisti za svobodno odločitev o splavu. Okrog Ruth se

vlado škafar

vname prava vojna, ki jo netijo še mediji in primer kmalu preraste v nacionalno zadevo. Taylor in Payne tankočutno gradita vse vidike, ki jih ponuja zgodba, domišljeno satiro, zadržano družbeno dramo, komedijo nravi in kredibilnost dramatičizacije resnične zgodbe, obenem pa tako trmasto vztrajata na nenavadni distanci, celo do glavne junakinje, da gledalcu nenehno izmikata točko identifikacije in ga na koncu pustita v popolni praznini, fikcijski črni luknji, ki jo lahko gledalec zapolni samo iz sebe, saj se skoraj ne more identificirati s posameznimi junaki ali vidiki, še manj z avtorjevimi sporočili, pač pa zgolj s situacijo samo. Takšna formula potujitvenega efekta, ki spominja na nekatere druge mojstre sodobnega umetniškega filma, je na hladnem pustila prenekatero izkušene kritike, čeprav gre za zelo gledljiv, a tudi precej nenavaden film.

Njegov drugi film *Volitve* podobno formulo postavi v okolje gimnazije, kjer v družbeni igri trčita hiperaktivna, samozavestna in ambiciozna dijakinja, ki je odločena postati predsednica dijaškega sveta, ter naivno zavzet in liberalen mlad učitelj, ki je prepričan, da je treba njen zmagoviti stampeo v bran demokracije nekoliko obrzdati. Navidez nedolžna situacija spet preraste v pravo vojno, rezultat je tokrat nekoliko manj ambivalenten, tudi manj zavezan resničnosti, toda na koncu se spet pojavi določeno nelagodje. Rahlo karikirana pretirana ambicioznost dijakinje ter njena zgodnja obsedenost s politično močjo sicer kliče po določenem odporu, ki se na začetku (v zavesti gledalca) tudi uresniči, toda v dialogu s popularnim in toplo človeškim profesorjem, ki v svojem naivnem liberalizmu stopi v bran demokracije, tako da zavestno tepta ustavne in moralne temelje, na katerih je zasnovana dežela svobodnih in pogumnih, kar se zdi njemu (in še pomembneje – bržkone tudi gledalcem) v tej situaciji manjše zlo – v tem dialogu brezobzirne volje do moči, ki je v skladu z družbenim dogovorom, ter zlorabe moči, ki družbeni dogovor krši, četudi blagohotno in v imenu večje resnice, počasi izginja jasnost gledalčeve začetne opredelitve (odpor do dijakinje), ki je ne more iskreno zamenjati nobena alternativa, saj se točka identifikacije tako z nosilnimi liki kot idejami nenehno izmika, sprevrča in na koncu nerealizirana oblebdi v gledalčevi glavi kot prazna točka politične zavesti, toda aktivirana, "obsojena" na razmislek.

Paynov in Taylorjev svet je svet inteligence, izjemne domišljije, igrivosti in tudi zadržanosti, predvsem pa osredotočenosti na aktualne družbeno-politične teme ter teme človeške nravi, pri katerih ne priznava nobenih bližnjic. Morda nekoliko prehitro, toda upravičeno ga primerjajo z velikim mojstrom ameriške angažirane komedije Prestonom Sturgesom.

Tudi **Bogataš iz Rushmora** (*Rushmore*, 1999 – tudi že na videu pri nas), celovečerni prvenec Wesa Andersona, je postavljen v podobno okolje kot *Volitve*, pripoveduje pa o obratnem primeru obsedence, o zapriseženem srednješolcu, Maxu, ki je prav tako dejaven v celi vrsti obšolskih dejavnosti, toda njegova edina ambicija je, da ne bi nikoli zapustil Rushmora, uglednega ameriškega collegea. Šolska uprava mladeničeve želje niti ne razume, še manj tolerira, in edini, ki Maxa razume, je ravnatelj šole, Blume, obenem tudi premožen zasebnik, ravno prav ciničen in ravno prav melanholičen in ravno prav v letih, da v Maxovem kljubovanju teku stvari in časa vidi zelo originalen projekt. To je začetek nenavadnega prijateljstva, ki Maxu utrdi položaj v šoli, Blumu pa vrne nekaj pozabljenega življenjskega utripa. Z Maxovimi idejami in trmasto vztrajnostjo ter z Blumovim denarjem postane naenkrat vse uresničljivo. Dokler seveda vmes ne pride ženska. Mlada učiteljica (igra jo v Hollywoodu vse popularnejša angležinja Olivia Williams – pri nas smo jo gledali v *Šestem čutu*) postane najprej Maxova obsesija, potem pa se, ob tem ko hoče pomagati svojemu prijatelju, "nehote" vanjo zaljubi še ravnatelj. Vse skupaj se ujame v neobičajen *menage a trois*, ki ponudi vrsto komičnih in dramatičnih zapletov.

Odlika Andersonovega prvenca je neka nenavadna zadržanost, tako v realizaciji komičnih kot dramatičnih ali patetičnih zapletov, ki bi brez te zadržanosti omahnili v klišeje, tako pa pokončno in z neobičajno lahkotnostjo, neposrednostjo ter bližino držijo zrcalo človeškemu mesu in krvi. To skorajda čudežno zrcalo, zgrajeno iz ravno pravšnje razdalje od življenja in žanra, odseva precej drugačno perspektivo, kot smo je vajeni iz klasičnih komedij: namesto komičnih likov so pred gledalcem ljudje, ki niso sužnji ekonomije in *timinga* žanra, pač

Wes Anderson

Alexander Payne

pa subjekti svojih želja, hrepenej, obsesij, svojega časa; njihovi značaji so rahlo ironizirani, toda njihova karakterizacija ni nikakor karikirana, in v trenutku, ko si prepričan, da si ujel tip, opaziš, da izgubljaš človeka, dragoceno bitje čisto človeške komedije.

Andersonovi junaki so obsojeni na ironijo življenja; bogati, posebni in zelo živi tkejo neko nam zelo bližnjo resničnost, življenjskost, človeškost, ki nas zavezuje veliko bolj, kot je zapisano v žanrskem kodu. Identifikacija v svetu takšne komedije je veliko močnejša in kljub omenjeni distanci, ki ji odlično sledi zadržana igra protagonistov (Bill Murray v vlogi ravnatelja deluje z zanj zares neobičajno zadržanostjo izjemno – prejel je številne nagrade za najboljšo stransko vlogo), so rezultati ne le veliko bolj življenjski, pač pa tudi veliko bolj komični, smešni in duhoviti, ali pa žalostni, ko se situacije nagnejo na drugi pol človeškega čustvovanja.

In ker se včasih zdi, da se Ekran zelo rad izogiba ameriškem filmu, zlasti žanrskemu, je tokratna predstavitev dveh takšnih mladih ameriških avtorjev v prestižni rubriki Ekranovih perspektiv še prav posebej vesel dogodek. Tudi zato, ker prinašata svež veter v zatohlo počivališče sodobne komedije, enega najprestižnejših filmskih žanrov in zagotovo najtežjega. •

Filmografija

Alexander Payne:

1992 *Inside Out*

1996 *Citizen Ruth*

1999 *Election* (*Volitve*)

2000 *Sideways*

Wes Anderson:

1994 *Bottle Rocket*

1996 *Bottle Rocket*

1998 *Rushmore* (Bogataš iz Rushmora)